

***Amblyodon dealbatus* in het Antwerpse havengebied, nieuw voor de Belgische mosflora**

Wouter VAN LANDUYT¹ en Dirk DE BEER²

¹ Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Kliniekstraat 25, B-1070 Brussel, [wouter.vanlanduyt@inbo.be]

² Amerikalei 214, B-2000 Antwerpen

Abstract. – *Amblyodon dealbatus* in the Antwerp port area, a new bryophyte for Belgium. *Amblyodon dealbatus* (Hedw.) P.Beauv. was discovered as a new species for Belgium in Beveren (Antwerp port area) in 2007 in a relevee that contained also *Liparis loeselii*. The location consists of an area that has been raised with sand-in-water slurry resulting in calcareous sandy soils destined for industrial enterprises. Other rare bryophytes present on the location are *Leiocolea badensis* and *Preissia quadrata*.

Résumé. – *Amblyodon dealbatus* dans le port d'Anvers, espèce nouvelle pour la bryoflore belge. En 2007 *Amblyodon dealbatus* (Hedw.) P.Beauv., espèce nouvelle pour la bryoflore belge, a été trouvé dans un relevé avec *Liparis loeselii* à Beveren (dans la zone industrielle du port d'Anvers). La station est un terrain à bâtir remblayé avec du sable calcaire légèrement saumâtre et très humide. *A. dealbatus* y a été trouvé avec d'autres bryophytes rares comme *Leiocolea badensis* et *Preissia quadrata*.

Inleiding

In juni 2007 werd nabij Verrebroek, in het Antwerpse havengebied (Beveren, deelgemeente Kallo), op een opgespoten terrein een nieuwe groeiplaats van *Liparis loeselii* (groenknolorchis) gevonden. Naar aanleiding van deze vondst werden op 11 juni 2007 vegetatieopnames gemaakt en verschillende mossen ingezameld (Spanoghe *et al.* 2008). De standplaatsen van *L. loeselii* bleken ook bijzonder rijk te zijn aan bladmos en levermos kenmerkend voor relatief open plaatsen onder de invloed van kalkrijk grondwater. In één van de twee opnamen (gelegen in het IFBL-hok C4.13.41) werd een bladmos ingezameld dat achteraf door de tweede auteur als *Amblyodon dealbatus* (Hedw.) P.Beauv. (stomptandmos) op naam werd gebracht. Deze soort werd nog niet eerder in België waargenomen.

De vindplaats werd op 11 juni 2007 met een GPS precies gelokaliseerd, maar bij een controle ter plaatse op 29 augustus 2007 werd de soort op die plek niet teruggevonden, evenmin als elders op het opgespoten terrein.

Beschrijving van *Amblyodon dealbatus*

Amblyodon dealbatus is een acrocarp mos van de familie Meesiaceae, die verwant is met de Bryaceae. De soort vormt kleine polletjes en wordt ongeveer 3 cm hoog. Op het eerste zicht deed de plant denken aan een *Bryum*, maar dan met een niet-geknikt kapsel. Ze kan echter vooral worden verward met *Funaria hygrometrica*, o.m. omwille van de dunwandige en brede bladcellen. Bij *Funaria* is de kapselsteel normaal wijd gekromd (maar dit is veel minder duidelijk bij oude kapsels) en bovendien heeft die soort een typisch knopje rond de basis van de kapselsteel, gevormd door de bovenste bladeren. Zeer kenmerkend is dat het exostoom bij *A. dealbatus* maar half zo lang is als het endostoom en uit stompe tanden bestaat. Dit uniek gevormde peristoom en de opvallend brede bladnerf moeten verwarring met eender welke andere soort uitsluiten.

Standplaats in Verrebroek

De standplaats in Verrebroek is een opgespoten terrein met vooral in de natte delen verspreide opslag van wilgen en berken. De opspuiting gebeurde in drie fasen: de eerste fase duurde van juni 1979 tot februari 1980, de tweede van augustus tot november 1983 en de laatste van april tot december 1984. De hypothese dat de bestaande populaties in het Europese laagland relictten uit de ijstijden zijn (Smith 2004), gaat hier alvast niet op.

Het substraat van het opgespoten terrein bestaat uit kalkrijk zand en plaatselijk zijn er ook nog wat zilte invloeden. Op het terrein staan zowel soorten die indicatief zijn voor zwak zilte milieus, zoals *Juncus gerardii*, *Glaux maritima*, *Scirpus maritima*, *Carex distans* en *Carex extensa*, als soorten van natte tot vochtige, kalkrijke milieus, zoals *Liparis loeselii*, *Epipactis palustris*, *Cladium maris-*

cus, *Blackstonia perfoliata*, *Centaurium pulchellum*, *Linum catharticum*, *Ophioglossum vulgatum*, *Pyrola rotundifolia*, *Carex viridula* en *Dactylorhiza praetermissa*. In de vegetatieopname kwamen naast *Liparis loeselii* ook *Samolus valerandi*, *Blackstonia perfoliata*, *Carex distans* en *Salix repens* als kenmerkende soorten voor.

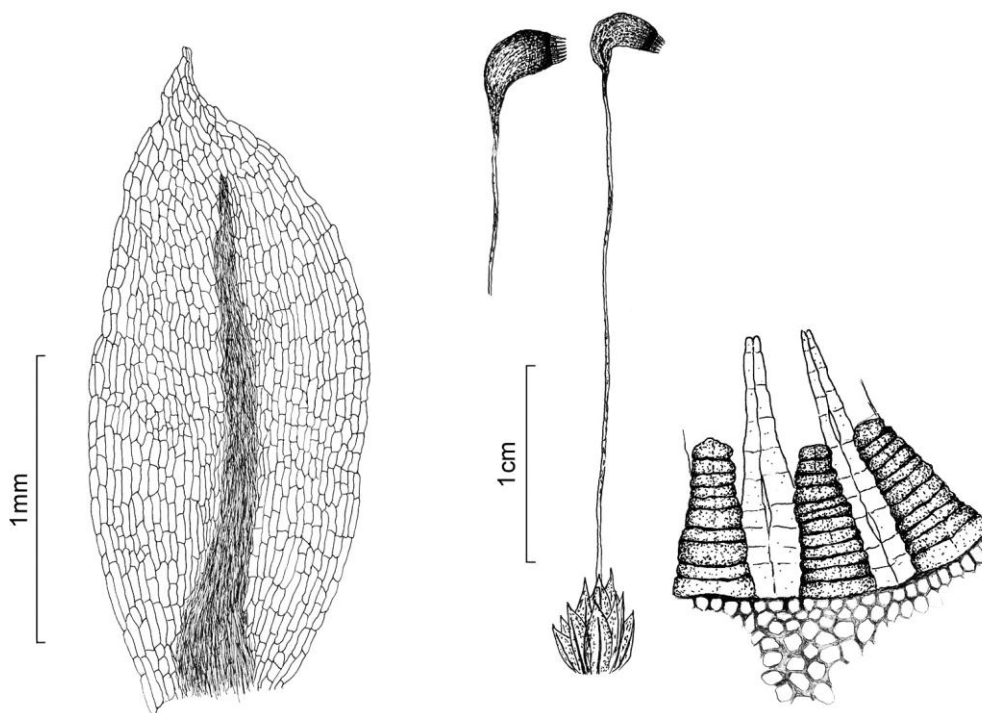
Ook de mossenflora wijst op natte, voedselarme, kalkrijke standplaatsen. *Amblyodon dealbatus* wordt op zijn groeiplaats vergezeld van andere zeldzame indicatoren van kalkrijke natte standplaatsen, zoals *Leiocolea badensis* en *Preissia quadrata* (die beide talrijk aanwezig zijn), en verder iets minder zeldzame kalkindicatoren als *Aneura pinguis*, *Riccardia chamedryfolia*, *Drepanocladus polygamus*, *Didymodon tophaceus*, *Bryum algovicum* en *Bryum pseudotriquetrum*.

Het opgespoten terrein vertoont, wat betreft het soortenspectrum van de vegetaties, een sterke gelijkenis met de groeiplaats op Vlieland in 1942 (De Vries & Margadant 1944), hoewel het biotoop in Vlieland veel

natuurlijker was. De groeiplaats in Vlieland betrof een primaire strandvlakte waar *A. dealbatus* voorkwam in een gradiënt van echt zilte vegetaties (gedomineerd door *Puccinellia maritima*, *Glaux maritima* en *Juncus gerardii*, en zelfs nog *Suaeda maritima* en *Salicornia*), over brakke vegetaties (met *Carex distans*, *Carex extensa*, *Glaux maritima* en *Centaurium pulchellum*) tot ontzilte vegetaties (met *Parnassia palustris*, *Epipactis palustris*, *Schoenus nigricans*, *Carex viridula*, *Salix repens* en *Liparis loeselii*). De mossen in de vegetatieopnamen in Vlieland omvatten ook *Drepanocladus polygamus* en *D. aduncus*, net zoals in de vegetatieopname in Verrebroek.

Verspreiding en ecologie

Amblyodon dealbatus heeft een disjunct boreaal-montaan verspreidingspatroon met een Europees-Aziatisch en een Noord-Amerikaans deelareal (Hill *et al.* 1994). In Europa is *A. dealbatus* vooral een soort van gebergten. Ze komt verspreid voor in de boreale zones van



Figuur 1. De algemene habitus, een blad en een peristoom van *Amblyodon dealbatus*. Herkomst van het materiaal: Verrebroek, juni 2007. (Tekening W. Van Landuyt)

Scandinavië, in IJsland en op Spitsbergen, maar is zeldzaam in Arctische gebieden en boven de boomgrens. In Zuid-Europa komt ze enkel voor in hoge gebergten, zoals de Sierra Nevada, de Pyreneeën en de Alpen. In Azië komt ze voor tot in de Kaukasus, Iran en het Altai-gebergte.

Op de Britse eilanden komt *A. dealbatus* vooral voor in de berggebieden van Schotland, Noord-Engeland en Wales. Hoe noordelijker, hoe meer de soort ook in lager gelegen gebieden voorkomt (o.a. in duingebieden in het noorden van Schotland en in Ierland). In het zuiden van de Britse Eilanden is de soort uiterst zeldzaam (Hill *et al.* 1994). Op de Britse Eilanden komt ze vooral voor in kalkrijke tufbronnen, op door kalkrijk water overstroomde oevers van bergriviertjes en in spleten van kalkrotsen met afdruiwend kalkrijk water. In het laagland komt ze ook voor in kalkrijke duinvaleien. Smith (2004) stelt dat het niet onwaarschijnlijk is dat de laaglandpopulaties in duinvaleien ijstijdrelicten zijn.

In de ons omliggende landen is *A. dealbatus* extreem zeldzaam. In Nederland werd de soort eenmaal gevonden in een jonge duinvallei op Vlieland in 1942 (De Vries & Margadant 1944). In Duitsland komt ze voor op enkele plaatsen in de Alpen (Beieren); op bijna alle andere plaatsen is ze reeds vóór 1900 verdwenen (Meinunger & Schröder 2007). Op één plaats in Noord-Duitsland, namelijk in Mecklenburg-Vorpommern, is ze recent teruggevonden (Berg 1994).

Vooraf in de laaglandhabitats in duinvaleien gaat *Amblyodon dealbatus* sterk achteruit. Volgens D. Holyoak (email, 21.11.2007) is de soort nog wel te vinden in duingebieden in Noord- en West-Ierland. De vindplaatsen in het zuidwesten van Groot-Brittannië zijn volgens hem, op twee in Wales na, ondertussen

verdwenen door verdroging en verstruweling van duinvaleien.

Tot slot

Waarschijnlijk is *Amblyodon dealbatus* een relatief kortlevende soort. We vonden ze in augustus in ieder geval niet terug in de nochtans precies gelokaliseerde opname. In het artikel over de terugvondst in Duitsland (Berg 1994) wordt gewezen op het efemere karakter van de soort. Siebel & During (2006) noemen *A. dealbatus* een pendelnomade, wat inhoudt dat de gametofyten kortlevend zijn (maar wel doorgaans langer dan 1 jaar overleven) en dat de soort zich enkel via sporen voortplant.

Het lijkt ons weinig waarschijnlijk dat met het ene plukje dat per toeval ingezameld is de volledige populatie uitgeroeid werd. Het loont wellicht de moeite om niet enkel op deze locatie, maar ook op plekken met een vergelijkbare ecologie in de omgeving, op zoek te gaan naar deze soort.

Literatuur

Berg C. (1994) – Wiederrund von *Amblyodon dealbatus* (Hedw.) P. Beauv. im Norddeutschen Tiefland. *Bryologische Rundbriefe* **18**: 5.

De Vries V. & Margadant W.D. (1944) – *Amblyodon*, een nieuw mos voor Nederland. *De Levende Natuur* **49**: 29-32.

Hill M.O., Preston C.D. & Smith, A.J.E. (1994) – Atlas of the bryophytes of Britain and Ireland. Vol.3: mosses (Diplolepidae). Colchester, Harley books.

Meinunger L. & Schröder W. (2007) – Verbreitungsatlas der Moose Deutschlands. Regensburg, Verlag der Regensburgische Botanische Gesellschaft.

Siebel H. & During H. (2006) – Beknopte Mosflora van Nederland en België. Utrecht, K.N.N.V. Uitgeverij.

Smith A.J.E. (2004) – The moss flora of Britain and Ireland. 2nd edition. Cambridge, Cambridge University Press.

Spanoghe G., Van Landuyt W. & Gyselings R. (2008) – Een nieuwe vindplaats van *Liparis loeselii* in het gebied van Antwerpen Linkeroever. *Dumortiera* **95**: 1-3.